

MOSTARLI HASAN ZİYÂ'Î'NİN ŞİİRLERİNDE AHENK

Şule ÖZBEKTAŞ*

Özet: Divan şairleri, şiirlerini söz sanatlarıyla güçlendirirken aruz ölçüsü ile şiirlerinde bir ritim oluşturmuşlardır. Ahenk unsurlarına oldukça önem veren şairler, kullandıkları aruz kalıpları dışında ahengi oluşturmak için pek çok unsurdan faydalanmıştır. Şairlerin ahenk unsurlarını kullanım şekli onların üslubunu belirlemede bir yol olarak kabul edilebilir. Bu çalışmamızda on altıncı yüzyıl şairlerinden Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin ilk 50 gazelini gerek söz gerek sese dayalı ahenk unsurları açısından değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mostarlı Hasan Ziyâ'î, ahenk unsurları, söz tekrarları.

HARMONY OF MOSTARLI HASAN ZİYÂ'Î POETRY

Abstract: While divan poets strengthened their poems with verbal arts, they created a rhythm in their poems with the measure of prosody. Poets, who attach great importance to the elements of harmony, have used many elements other than the prosody patterns they use to create harmony. The way poets use the elements of harmony can be regarded as a way of determining their style. In this study, we tried to evaluate the first 50 ghazals of Hasan Ziyâ'î of Mostar, one of the sixteenth century poets, in terms of harmony elements based on both words and sounds.

Key Words: Hasan Ziyâ'î from Mostar, elements of harmony, word repetitions.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, suleozbektas@gmail.com, ORCID: 0000 0001 7621 867X

Giriş

Duyguların, düşüncelerin, yaşanmışlıklar ya da yaşanılacakların estetik bir şekilde dile getirildiği yazın türü olan şiiri yalnızca manadan ibaret olarak düşünmemek gerekir. Divân şairleri, manaya önem verdikleri gibi ahengi oluşturan ses unsurlarını da göz önünde bulundurmuşlardır. Sadece klasik şairlerin değil, Muhsin Macit'in bahsettiği gibi “Türk şiirine bakıldığında âhenk unsurlarının her devirde kullanıldığı, ancak kullanım oranının devirden devire yahut muhitten muhite değişkenlik gösterdiği görülür” (Macit 2016: 11). Kendine has bir sanat anlayışına sahip olan Divan şiirinde dilin kullanımını büyük ölçüde kafiye, redif ve vezin gibi ritmik akışkanlığı sağlayan biçimsel unsurlarla söz sanatları ve mazmunlar belirlemektedir” (Macit 2016: 9).

Çalışmamızda 16. yüzyıl Divân şairlerinden Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divan'ında yer alan gazeller sınırlandırılıp, ahenk unsurları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ahengi oluşturan unsurlar ve şairin biyografisi ile ilgili detaylı yayınlara ulaşmak mümkün olduğu için yazımızda bu hususlara yer verilmemiştir¹. Kaynakların verdiği bilgilere göre: “Balkan coğrafyasında kâin Mostar kentinde XVI. yüzyılda doğmuş, çok erken denilebilecek bir yaşta da vefat etmiş olan Hasan Ziyâî Efendi (d. 1551-ö. 1584)”nin (Yavuz 2020: 211) belirlenmiş şiirlerinden yola çıkılarak, şairin ahenk unsurlarından ne şekilde faydalandığı sunulmaya çalışılmıştır.

1. SÖZE DAYALI AHENK

1.1. Söz Tekrarları

Kelime ya da kelime gruplarının tekrarına dayalı bir anlatım tekniği olan söz tekrarları, şiirlerde hatta günlük dilde de anlatılmak istenen düşüncenin etkili bir şekilde aktarılması için sıkça başvurulan bir yöntemdir. Klasik şairlerin sözleri tekrar etmelerindeki asıl amaç, anlamı pekiştirmekle beraber şiirdeki musikiyi kuvvetlendirmektir. “Şiir dilinde sözcük ve öbeklerin, bütün bir dizenin yinelenmesi ses açısından bir etkileme sağlamakta, bir uyum, bir ritim oluşturmakta, tıpkı, müzik yapıtlarında zaman zaman ana melodinin yinelenmesi ya da çeşitlemelerle anımsatılmasında olduğu gibi, dinleyende uyanan ses imgesini pekiştirmektedir” (Kaplan 2013: 15).

¹ Bkz. Çapan Özçiftçi, *Hasan Ziyâ'î Divanında İnsan Mefhumu Çerçevesinde Sevgili, Âşık, Rakîb*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 2013, s. 1-15; *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*, Haz.: Müberra Gürgendereli, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>, s. 1-5.

Bahsi geçen ahenk unsuru beyitte birden fazla sözün tekrarı ile de oluşturulmaktadır. “Divan şiirinde aynı seslerden mürekkep tekrarların yanı sıra, benzer seslerin tekrarı da görülür” (Savran 2007: 223). Tıpkı bunun gibi bir beyitte birden fazla kelime ya da kelime grubunun tekrarı da söz konusu olabilmektedir. Söz tekrarları beyit içinde bulunduğu yere göre birkaç türde olabilmektedir. “Söz tekrarlarını îade sanatının bir türü olan mukaddem ü muahhar ile karıştırmamak gerekir. İade sanatı bir şiirde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır.” (Dilçin 2007: 63-65). Ziyâ’î’nin incelenen gazellerinde söz tekrarı açısından beyitlerde birli, ikili ve üçlü söz tekrarlarına başvurulduğu saptanmıştır. Şiirlerde tespit edilen söz tekrarları şunlardır:

1.1.1. Birli Söz Tekrarları

Güzeller **derdini** çekmekdedür dermânı her **derdün**

Bana keşf eyledi seyrümde bu sırrı Ebû Derdâ

(1-4)²

‘Azâb olur gönül başka **mahşer** ehline

Ana kim ferd olup **mahşer**de yarın bulmaya ferdâ

(1-5)

Nice demdür ki vasl-ı **dil**-rübâyâ irmedi kaldı

Erenlerden umar himmet anuñün bu **dil**-i şeydâ

(1-6)

Ey Ziyâ’î hele **ben** gussadan öldüm gitdüm

Ki niçün ol leb-i ‘Îsâ **beni** itmez ihyâ

(2-5)

² Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divânı, Haz.: Müberra Gürgendereli, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>, (12.04.2021).

Ben ol ‘uryân-ı deşt-i mihnetem kim tâli ‘ümdendür

Beni ey mâh-ı tâbânum yakarsın âfitâb-âsâ

(3-2)

Lutfun ile yine yâd itdün Ziyâ’î bendeni

Merhabâ ey âşinâ-yı cân-ı şeydâ **merhabâ**

(4-5)

Niçün cem ‘iyyet-i hâtır **ola** ellerde sultânum

Hevâ-yı sünbülünle ben perîşân-hâl **olam** tenhâ

(5-2)

Bana ta ‘n eylemek yokdur benüm de var idi ‘**aklum**

Beni dîvâne kıldı ‘**aklum** aldı bir perî-sîmâ

(5-3)

‘Arak-rîz **olur** ol mâhun yüzi gâhî hicâbından

Küsûf irse güne **olur** nücûm-ı âsumân peydâ

(5-4)

Sıdı **peymâne**-i kalbüm çün o **peymân**-şiken

Dîdeden hûn-ı ciger akmaga yüz tutsa n’ola

(6-2)

Yâ büküldüm çekerek bâr-ı gam-ı cânânı

Fikr-i ebrûsı bilüm bükdi kemân eyledi **yâ**

(6-3)

Gerçi agyâra leb-i la'lün **olupdur** şeker-âb

Oldı bî-çâre Ziyâ'î kuluna zehr ammâ

(6-5)

İki gözümün yaşı birbirine akdı

Buluşdı Sitanbul'da sanasın **iki** deryâ

(8-2)

Habs olsa Ziyâ'î Yedikullede **sekiz** yıl

Virmezdi **sekiz** cennete dîdârını cânâ

(8-5)

Dîde dîdârın temâşâ **itmek** olmazsa n'ola

Rûyunı rü'yâda seyr **itmek** de hoşdur vâk'îâ

(12-1)

Olmasan eger dil mi virürdüm sana cânâ

Dil-dâr u **dil**-efrûz u **dil**-ârâm u **dil**-ârâ

(13-1)

Kanum dökessin bir **dem** ola ey gözi hûnî

Ol **dem**ler i çün mi bizi saklar felek âyâ

(13-4)

Kuçmağı **umar** kulzüm-i hicründe Ziyâ'î

Girdâba düşen sanma kenâr **uma** nigârâ

(13-7)

Gerçi ki câna 'ârız **olur** dâimâ kazâ

Ammâ firâk-ı yâr gibi **olmaya** kazâ

(14-1)

Yir gök götürmez eşküm **ile** âhumı benüm

İrse kaçan ki firkatün **ile** bana kazâ

(14-4)

N'olaydı **bir** gice gün gibi çıksa ol kamer tenhâ

Ana derd-i derûnumdan diyeydüm **bir** haber tenhâ

(17-1)

Ayıklarda anuñün kalmışam kim ol ser-i hûbân

Vefâdan **el** çeker **el** virmez ellerle gezer tenhâ

(17-3)

Gitdi 'aklum **gitdi** fikrüm **gitdi** sabrum **gitdi** dil

Dostlar bu zulmi hep ol nâzenîn eyler bana

(18-3)

Gönlümün hânesine revzen olupdur çeşmüm
Pertevün girse n'ola **gönlüme** ey şems-i Duhâ
(19-3)

Ey Ziyâ'î buluruz menzil-i maksûdı ne **gam**
Zulmet-i **gam**da çü şevk-i ruhıdur râh-nümâ
(19-5)

Düşürdi bend-i belâya bu ben fütâdeyi 'aşk
Cihânda az bulunur ki böyle **düşmiş** ola
(22-2)

Kasdi bizedür n'idelüm ey **dil** o **dil**-ârâ
'Uşşâkı helâk itdi 'umûm üzre husûsâ
(26-1)

Ey tabîb eyle **didüm** vaslunla derdüme devâ
Didi karın agrısı ol gözleri bîmâr bana
(27-1)

Görse Hassân ile Selmân Ziyâ'î şî'rün
Biri ahsente diyeydi **birisi** sellemnâ
(27-5)

Yüzin görüp yire düşdi **yüzüm** hicâbumdan

Ne secdedür bu da sübhâne rabbiye'l 'alâ

(28-2)

Girdâb-ı bahr-ı **derde** düşüp dil meded umar

Ol **derd**-mendi yâd ide yok mı bir âşinâ

(29-3)

Hazz iderse kesret-i 'uşşâkdan tan mı habîb

Lâ-cerem kim hasteler çok olsa **hazz** eyler tabîb

(32-1)

Minnet Allâha ki irdi yine 'îd-i **vuslat**

Vuslat-ı yâr ile buldı dil-i bîmâr sıhhat

(33-1)

Sıhhat olursa rakîbi komayam **sıhhat** ile

Eyle bed-nâm ideyin anı olursa tâkat

(33-2)

Tâkatüm tâk olur görmeyeli hâk-i **derün**

Derüni mesken ideyin bulur isem fırsat

(33-3)

Ülfet eyler seg-i küyunla Ziyâ'î her **gün**

Bir **gün** ey âhû seni sayd ider ol bî-minnet

(33-5)

Bir devâsız **derde** düşmişdür Ziyâ'î **derd**-mend

Ey dil-i haste yûri sen kendü dermânun gözet

(35-5)

Son demde görürsem yüzün **ol** şâhid-i cânun

Ben mürde-i 'aşka yeter **ol** denlü şehâdet

(37-3)

Ben hasteden dinüz ki etibbâ **elin** çeke

El virmedi murâdum idem merhabâ-yı dost

(39-3)

İnsâf idün **ki** himmetüm a'lâ degül midür

Bu geldi yâduma **ki** olam âşinâ-yı dost

(39-4)

Mecnûn-ı ezel 'aşk işini başa iletdi

Nevbet bize degdi sanemâ kâr-be-**nevbet**

(41-2)

Meger ey ehl-i dünyâ **bu** gurûr u **bu** enâniyyet

Size kalmış hemân Hâmân ile Kârûndan mîrâs

(42-4)

Eyledüm ol gül-ruhun kûyında agyâr ile bahs
İşidenler didi bülbül **eylemez** hâr ile bahs

(43-1)

Cândur çeken **belâ**-yı leb-i la‘l-fâmını
Gam yok **belâ**-yı tende **belâdur belâ**-yı rûh

(45-3)

Hâlet-i firkat **olmaz** vasl-ı nigâra râcih
Fasl-ı hazân **olur** mı evvel bahâra râcih

(46-1)

Ferâmûş **olınmaz** safâ-yı kadeh
Hebâ **ola** mı hiç bahâ-yı kadeh

(48-1)

Rind şûh u şem‘ **şûh** u sâkî vü peymâne **şûh**
Tan mı olsa yanuben yakılmada pervâne **şûh**

(49-1)

Adı Mecnûn **olmag** ile ‘âşık **olur** mı kişi
Gitdi sahrâya hevâya uydı bir divâne şûh

(49-4)

Çün hüsn **ile** ‘âlemde yok emsâl-i Muhammed
Olsa n’ola dil cân **ile** meyyâl-i Muhammed
(50-1)

Kurbân-ı visâlinde beni eylese **kurbân**
Olmasa Ziyâ’î ne var ihmâl-i Muhammed
(50-5)

1.1.2. İkili Söz Tekrarları

Ol perî çehrede **yâ bir** bu ki yok resm-i vefâ
Yâ ana gelmedi **bir** kimse benüm hâlüm ana
(2-1)

Beni **ferdâya** salup **derdümi** arturdu habîb
Cânuma eyledi te’sîr bu **ferdâ derdâ**
(9-4)

Uyar cünûn u ‘aşk u hevâ muttasıl **bana**
Ko her ne **dirse** pâdişehüm **disün** il **bana**
(10-1)

Ne **derd** olur **bu** ki **bu derd** başa düşmüş ola
Bi-esrihâ ben esîre belâlar üşmiş ola
(22-1)

Bu dem bilâd-ı **belâ**da turup **belâ** çekerin

‘ Aceb kim **ola** bu derd ile turuşmış **ola**

(22-3)

Kad-i nigârdan ırak **belâ**ları **gör**irin

Belâ budur benüm ile **belâ** **gör**üşmüş ola

(22-4)

Başumda yuva derd-i serümdür **didi** Mecnûn

Üstâdların **baş**ı agrımaz **didi** Leylâ

(26-4)

Fırsat **el** virse öpeydüm **el**ini yârın **ben**

Ben kılıyla n’ideyin eylemez ol şâh ülfet

(33-4)

Ta’n **eyle**men **ol** yârı seversem nazar **eyle**n

Ol çeşm ü ol ebrû nedür ey ehl-i basiret

(37-2)

Bu libâs-ı sebz **ile bu** şîve-i refîat **ile**

Râstî şimşâda benzer kâmet-i dil-cûy-ı dost

(40-2)

Ol gözi hûnî **beni** **eyle**r diyü âhir helâk

Eyledüm ben haste bir mest-i dil-âzâr ile bahs

(43-2)

Ey dil-i şürîde gel bahs **eyleme** agyâr ile

Mü'min olan **eylemek** câ'iz mi küffâr ile bahs

(43-3)

Ta'n itmen **ehl-i 'aşka** rüsvâ-yı 'âlem olsa

'**Aşk ehli** 'aşkın eyler nâmûs u 'âra râcih

(46-4)

1.1.3. Üçlü Söz Tekrarları

Gelün feth eylen ey erbâb-ı hikmet bu mu'ammâyı

Gönülde 'aşkı peydâdur gönül 'aşkında nâ-peydâ

(1-3)

1.1.4. Beyitler Arası Söz Tekrarı

Şiirlerde mısralar arası söz tekrarı olduğu gibi tek bir mısrada kurulmuş söz tekrarlarına da rastlanmaktadır. Öyle ki sözcük öbeklerinin tekrarını bir gazelin bütününe de yayan şair, *el salmak* tabirini çeşitli anlamlarda kullanarak şairliğinin gücünü de göstermektedir. Bahsi geçen ifade, ilk beyitte iyelik eki alarak, diğer beyitlerde yalnız bir şekilde kullanılmıştır:

Bugün ol şûh-ı cihân nâ-geh **elün saldı** bana

Çin seher pençe-i hurşîd hemân kaldı tana

(16-1)

Şöyle şevk irdi bana **el salıcak** cânânım
Yed-i beyzâyı ‘ıyân itdi sanurdum Mûsâ
(16-2)

Gâh olur **el salar** ol yâr bana âh itsem
Gül-i gül-şen salınur bâd-ı sabâdan gûyâ
(16-3)

Kim bakar yâsemenün bâgda salınduğına
Nâ-gehân **el salıcak** ol sanem-i bî-hemtâ
(16-4)

El salar gerçi Ziyâ’îye işâretler ider
Salınur eller anun iki yanında ammâ
(16-5)

1.2. İKİLEMELER

Söze dayalı ahenk unsurlarında ikilemeler önemli yer tutmaktadır. “İkileme, Türkçede anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanmasını, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasını ifade eden bir terimdir.” (Macit 2016: 44). Beyitleri düzenleyen ve ahengi destekleyen yapıdaki ikilemelerin diğer ahenk unsurlarına nazaran daha seyrek olduğu görülmektedir. Şiirlerde ikilemeye örnek verebileceğimiz üç beyit tespit edilmiştir. Şair, “gey” kelimesini tevriyeli kullanırken “ser-â-ser” tamlaması ile de ikileme oluşturmuştur:

Geyersen pâdişâhum gey yaraşur
Ser-â-ser atlas u dîbâ-yı zîbâ

(15-4)

Dem-be-dem agyâr ile tenhâda tek çift olmasun

Meclis-i cânâneye bagrum kebâb eşküm şarâb

(30-4)

Eşk-i çeşmüm seyl olup akmazdı zâhir **dem-be-dem**

Şîşe-i dil bulmasa seng-i havâdisten şikest

(36-4)

1.3. BAĞLAÇ TEKRARLARI

Anlamca ilgili olan kavramları birbirine bağlayan bağlaçlar, diğer pek çok şair gibi Ziyâ'î tarafından da tekrarlanarak ahenk oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Şair, şiirlerinde iki farklı bağlaçtan faydalanmıştır. Bunlardan biri karşılaştırma ve denkleştirme bağlacı olan “ya... ya” diğeri eşdeğer öğeleri birbirine bağlayan “hem... hem” bağlacıdır:

Hâlât-ı ‘aşk ider beni geh kûh gâh kâh

‘Ârız olur vücüduma **yâ** vecd **yâ** kazâ

(4-3)

Gel şeh-i ‘aşka kulluk eyleyelüm

Ey Ziyâ'î **ya** taht ola **yâ** baht

(34-5)

Dostlar lutf eylen adum anman ol hercâyiye

Hem sizi düşmen sanur **hem** hışm u kîn eyler bana

(18-2)

2. SESE DAYALI AHENK

2.1. ARMONİ

“Bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbirleriyle veya bir manaya göre düzenlenmesine armoni (âheng-i selâset) denir.” (Macit 2016: 71). Şiirlerde armoniyi sağlayan unsurları iki alt başlık altında incelemek mümkündür (Macit 2016: 73). Bu alt başlıklardan biri olan “aliterasyon, sözcüklerin ilk ünsüzlerinin, ahenk oluşturmak üzere, aynı cümlenin dizimsel ekseninde yinelenmesidir. İlk ünsüzlerinin yanı sıra, sözcüklerin içinde oluşan ünsüz yinelemeleri de aliterasyon kabul edilebilir.” (Durmuş 2012: 997). “Asonans ünlülerin bir veya birkaç mısrada tekrarından ibarettir. Bir ya da birden fazla mısrada ünlü ya da ünsüz benzer seslerin anlama ve konuya uygun biçimde tekrarıyla bir ahenk elde edilir.” (Kaplan 2014:209).

2.1.1. Aliterasyon

İncelenen gazellerde aliterasyon tespit edilen şiirler şunlardır:

D Aliterasyonu

Derdün ile taglara düşsem gerek **did**üm şehâ

Yüri hey Mecnûn **did**i ol saçları Leylâ bana

(4-1)

Dendânunı vâsf itmege her kim kıla niyyet

Bagrı **d**elinür ey **dür**-i **deryâ**-yı letâfet

(41-1)

K Aliterasyonu

Kaçkın kulun **kap**una gelüp izn ider ricâ

İhsânuna ne lâyık ise anı **kıl** şehâ

(29-1)

L Aliterasyonu

Ruhun **lâle** dişün lü'lü-i **lâlâ**

Dilün seng ü **libâsun** dahı **hârâ**

(15-5)

Fırsat **el** virse öpeydüm **elini** yârun ben

Ben kulıyla n'ideyin eylemez ol **şâh** ülfet

(33-4)

M Aliterasyonu

Mest-i 'aşkem yanuma gelmen beni 'âlemde kon

Müşkil olur **meclîs-i** sahbâda **mey-hâr** ile bahs

(43-4)

R Aliterasyonu

El salar gerçi Ziyâ'îye işâretler ider

Salınur eller anun iki yanında ammâ

(16-5)

2.1.2. Asonans

Şiirlerin geneline bakıldığında, şairin asonansa aliterasyona oranla daha çok başvurduğu görülmektedir. Fakat sadece ‘a’ ve ‘e’ ünlülerinden faydalanılmıştır. Tespit edilen asonanslar şu şekildedir:

A Asonansı

Salup dil zevrakını ma‘rifet deryâsına cânâ
Didüm ‘aşk ile “Bismi’lîlâhi mecrâhâ ve mürsâhâ”
(1-1)

Kasâvetden helâk oldı Ziyâ’î bezm-i zilletde
“Elâ yâ eyyühe’s sâkî edir ka’sen ve nâvilhâ”
(1-7)

Meger tab‘-ı Ziyâ’î şâh-bâz-ı evc-i ma‘nâdur
Ki vehm eyler zamânun şâ’iri andan gurâb-âsâ
(3-5)

Niçün cem‘iyet-i hâtır ola ellerde sultânum
Hevâ-yı sünbülünle ben perîşân-hâl olam tenhâ
(5-2)

Alma şeftâlümü dir ol lebi hurmâ eyvâ
Kays-ı nâr-ı gama âlûde kılur san Leylâ
(6-1)

Devr-i gül dâim ü cânâne mülâyim ammâ
İdemez Zâl-ı zamân ile müdârâ Dârâ
(9-2)

Gerçi ki câna ‘ârız olur dâimâ kazâ

Ammâ firâk-ı yâr gibi olmaya kazâ

(14-1)

Gâh olur el salar ol yâr bana âh itsem

Gül-i gül-şen salınur bâd-ı sabâdan gûyâ

(16-3)

Belâ deryâsının mâhileriyle âşinâ oldum

Kalupdur bu kerâmet Hazret-i Zü'n-nûndan mîrâs

(42-2)

Hüsn ü cemâl ü nâz u refât u ‘işve ile

Hübân-ı ‘âlem olmaz ol şîve-kâra râcih

(46-3)

E Asonansı

Ben şimdi belâsın mı çekerdüm ezel anun

Ger olmasa sevdâsı süveydâda hüveydâ

(13-2)

Ta'n eylemen ol yârı seversem nazar eylen

Ol çeşm ü ol ebrû nedür ey ehl-i basiret

(37-2)

2.2. CİNAS

“Lafza ait olan cinas; benzeyiş, anlamları ayrı olduğu halde yazılışları aynı olan iki kelimeyi art arda kullanma, manalarına gelmektedir.” (Çağbayır 2007: 814). Cinasin sınıflandırmaları bulunmaktadır. “Cinas, kelimeler arasındaki ses benzerliklerinin tam veya eksik olmasına göre cinas-ı tam ve cinas-ı gayr-i tam olarak isimlendirilir.” (Gül 2013: 135).

Dünyayı süsleyen aya işaret etmek için kullanılan ‘ol’ ve fiil olan ‘ol-‘ cinaslı olarak şair tarafından sık sık kullanılmıştır:

Ne ‘âlemdür bu kim seyrümde **ol** mâh-ı cihân-ârâ

Girer ‘uryân **olup** koynuma her şeb tâ-seher tenhâ

(17-2)

Bize vefâ ider **oldı ol** âfet ahyânâ

Emâtenâ elemün v’el-habîbü ahyânâ

(28-1)

Her dem **ol** Yûsuf-likâ gözüm terâzûsındadır

Hâce-i bâzâr-ı ‘aşk **ol** sen de mîzânun gözet

(35-3)

Sâyesi düşdüğü toprakdan düzilse bir sanem

Zannum **oldur** cümle ‘âşıklar **olurdu** büt-perest

(36-2)

Hüsn ü cemâl ü nâz u reftâr u ‘işve ile

Hübân-ı ‘âlem **olmaz ol** şîve-kâra râcih

(46-3)

Kûh-ken gibi virürsem cân-ı Şîrînüm ne var

Oldı çün kim dostlar **ol** gözleri mest-âne şûh

(49-2)

Organ olan el; rakip, yabancı anlamında da kullanılarak şiirde ahenk sağlanmıştır:

Ayaklarda anuçün kalmışam kim ol ser-i hûbân

Vefâdan **el** çeker **el** virmez **ellerle** gezer tenhâ

(17-3)

Yagmada gözi yaşı Ziyâ'inün o zâlim

Rahm itmedi itdi dil ü cân mülkini **yagmâ**

(26-5)

Şairin cinaslı bir şekilde kullandığı sözlerden biri de gül kelimesidir. Kelime, gül- fiili birlikte aynı beyitte kullanılarak ahenk oluşturmak amaçlanmıştır. Hatta gül, kişileştirilerek ele alınmıştır:

Goncenün gönli açılmış **gül güler** hikmet bu kim

Nâr-ı hicrâna yanup hâkister olmuş 'andelîb

(32-3)

Bedr; Arapça, dolunay demektir (Cebecioğlu 2021: 35). Ayrıca “Bedr, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde bulunan küçük bir kasabadır ve burada Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasındaki ilk savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşa “Bedr Gazâsı” denmektedir.” (Fayda 1992: 325). Şair “bedr” kelimesini telmih yaparak cinaslı bir şekilde kullanmaktadır:

San **Bedr** gazâsında ol 'ârızı **bedr** ay

'Uşşâkı şehîd eylemedür hâl-i Muhammed

(50-3)

2.2.1. Cinâs-ı Mürekkeb

“Cinaslı sözcüklerden birinin, iki ayrı sözcük olduğu cinas türüne mürekkebin cinas denmektedir.” (Kaplan 2013: 155). Şiirlerde yalnızca yirmi dördüncü gazelin matla beytinde bu cinas türü yer almaktadır:

Dirsın riyâzetünde riyâ yok çü zâhidâ

Bir **bûriyâ** geyersin olur sana **bu riyâ**

(24-1)

2.2.2. Cinâs-ı Nâkıs

Cinaslı sözcüklerden birinde fazla bir harf bulunan cinas türüne cinâs-ı nâkıs denir. Bu cinas türü fazla harfin başta, ortada ve sonda olmasına göre üçe ayrılır. Fazla harfin başta olduğu cinas türü, cinâs-ı mutarraf; ortada olduğu cinas türü, cinâs-ı müşevveş ve sonda olan cinas türü ise cinâs-ı müzeyyel olarak adlandırılır (Balalan 2013: 127-129).

Cinâs-ı Mutarraf

Aşağıdaki şiirlerde “yâ” ve “âh” sözcüklerinin başlarına farklı harfler getirilerek tekrarlanmasıyla oluşan mutarraf cinâs örnekleri verilmiştir:

Tâ‘at-ı Hakkı koyup mâ‘il-i hûbân oldum

Kimsede var mı ola bunca hatâ **yâ âyâ**

(9-3)

Gâh olur el salar ol yâr bana **âh** itsem

Gül-i gül-şen salınur bâd-ı sabâdan gûyâ

(16-3)

Sevgilinin yanağının ve dudağının allığı, şairi divane eylemiş aşığın ta kendisi olan şair de kendisine ne hal olduğunu sorgulamaktadır:

Bana reng itdi ruh u la‘lün ki **âl** oldı bana

Sâkiyâ dîvânenem bilmem ne **hâl** oldı bana

(21-1)

Ey şeh-i mülk-i cemâle dînüm îmânun diyen
Uydı **yâr agyâra** var sen dînün îmânun gözet

(35-2)

Erbâb-ı şevk **anı** okıdukca bulur hayât
Te'lifün olsa **tan** mı Ziyâ'î gıdâ-yı rûh

(45-5)

Cinâs-ı Müzeyyel

Altı beyitte örneğine rastladığımız bu cinas çeşidi, cinaslı sözlerin sonunda fazladan harf bulunmasıyla oluşturulur. Şahıs, mahlûk (Şemseddin Sami 2008: 988) manasına gelen “ferd” kelimesinin bulunduğu beyit içinde yarın (Şemseddin Sami 2008: 988) manasındaki “ferdâ” kelimesinin birlikte cinas oluşturacak biçimde kullanıldığı görülmektedir:

‘Azâb olur gönül başka mahşer ehline
Ana kim **ferd** olup mahşerde yarın bulmaya **ferdâ**

(1-5)

Şair, mahlasını ışık, aydınlık, nur (Şemseddin Sami 2008: 855) gibi anlamlara gelen “ziyâ” kelimesi ile birlikte aynı beyitte kullanmıştır:

Ey **Ziyâ'î ziyâ**-yı mihr-i ruhi
‘Âleme âfitâbdur gûyâ

(20-5)

Zîr-i zülfindedür yüzi yârun
Sanki zulmetdedür **Ziyâ'î ziyâ**

(23-5)

Çü şevke gelür içicek sâkiyâ

Ziyâ'îye lâzım ziyâ-yı kadeh

(48-5)

Tâkatüm tâk olur görmeyeli hâk-i derün

Derüni mesken ideyin bulur isem fırsat

(33-3)

Çünkü cânundur güzeller zâhidâ cânun gözet

Uymasun dîv rakîbe ya'ni cânânun gözet

(35-1)

2.2.3. Cinâs-ı Lâhık

Bir başka cinas türü de lâhık cinastır. Lâhık cinas, cinaslı kelimelerde bir harfi değişik olan cinas türüdür. Değişik harf başta, ortada, sonda bulunabilir (Kaplan 2013: 160).

Başta Olan Lâhık Cinâs

Sevgilinin saçının niteliklerinden bahsetmek için koku, râyiha (Şemseddin Sami 2008: 305) anlamları olan “bûy” ve klasik şairlerin genellikle sevgilinin mahallesini anlatmak için kullandıkları mahalle, sokak (Muallim Naci 1978: 643) manalarındaki “kûy”, şiirde cinas oluşturacak biçimde kullanılmıştır:

‘Aklumu eyler perîşân kâkül-i hoş-bûy-ı dost

Cenneti unutturur âhir ümîd-i kûy-ı dost

(40-1)

Râstî kaddüm Ziyâ'î бүkdi **bâr-ı** derd-i **yâr**

Var ise sihr eylemişdür sâhir-i ebrû-yı dost

(40-5)

Hâlet-i firkat olmaz **vasl-ı** nigâra râcih

Fasl-ı hazân olur mı evvel bahâra râcih

(46-1)

Kûh-ken gibi virürsem cân-ı Şîrînüm ne var

Oldı çün kim dostlar ol gözleri mest-âne **şûh**

(49-2)

Ortada Olan Lâhık Cinas

Aşağıdaki beyitte “geh” ve “gâh” birlikte, “kûh” ve “kâh” birlikte cinas oluşturmaktadır.

Hâlât-ı ‘aşk ider beni **geh kûh gâh kâh**

‘Ârız olur vücüduma yâ vecd yâ kazâ

(14-3)

Ruhun **lâle** dişün lü’lü-i **lâlâ**

Dilün seng ü libâsun dahı hârâ

(15-5)

Lâhık cinaslı kelimelerin bir tamlama içinde kullanıldığı da görülmektedir:

Âsumân **encümen-i encümini**

Seni hıfz itmege gönderdi şehâ

(25-5)

Ey ‘aşk bize sen dahı **bir bâr**-ı girânsın

Ta’llâhi lekad âsereka’l-Allâhu ‘aleynâ

(26-3)

Şâhıdur mîr-i ‘âşıkân-ı **bagun**

Tâcı **beg** borkidür çemen ana taht

(34-4)

Meger ey ehl-i dünyâ bu gurûr u bu enâniyyet

Size kalmış **hemân Hâmân** ile Kârûndan mîrâs

(42-4)

2.2.4. Cinâs-ı Mükerrer, Cinâs-ı Hattî, Cinâs-ı Muharref

Mükerrer cinas olarak adlandırılan cinas türü; “cinaslı kelimelerden birinin, ötekinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynı olan cinastır” (Kaplan 2013: 164). “Cinaslı sözlerin imlâları arasında sadece nokta farklılığı bulunan cinas türüne cinâs-ı hattî denir.” (Mermer vd. 2015: 181). “Yazılışları aynı, okunuşları (harekeleri) farklı kelimelerle yapılan cinaslar muharref cinas olarak adlandırılmaktadır.” (Mermer vd. 2015: 181). Şiirlerde bahsi geçen bu türlere rastlanmamıştır.

2.3. PARALELİZM

“Paralelizm, şiir dilinde beyti oluşturan mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve mütevazin kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışlarını ifade eden bir terimdir.” (Macit 2016: 61). Kelimelerin; ses, anlam ve vezin itibarıyla uygun olması gerekmektedir. Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları* adlı eserinde paralelizmi dört başlık altında incelemiştir. Bunlar; 1. beyitte veya gazelde paralelizm, 2. tam veya yarım paralelizm, 3. ortak sözsüz ve ortak sözlü paralelizm,

4. düz ve aksi paralelizm (Macit 2016: 62-70). “Paralelizm, divan edebiyatında birçok sanattan alınan unsurları iç içe barındırmaktadır.” (Kaplan 2013: 206). Paralel ifadeler bir beytin iki mısraında, yalnızca bir mısra da bazen de iki mısraın yarısında görülebilir.

“Paralelizmin esasını oluşturan şu üç unsur;

- a. uzuvların sayısının aynılığı
- b. münasebet-nisbet aynılığı
- c- kuruluş- yapı aynılığı

bir beyitte bulunursa tam, ikisi yahut biri bulunursa yarım paralelizm ortaya çıkar”

(Macit 2016: 65).

“Paralelizmde mısra başı ve mısra içi ses yinelemeleriyle ritmik uyum sağlanarak şiir, ses estetiği bakımından disiplinli bir hale getirilir ve şiirin anlam tabakasına yinelenen unsurlar aracılığıyla katkıda bulunulur.” (Kaplan 2013: 208).

“Paralelizm şiirde ahengi sağlamanın yollarından biridir. Her paralel yapının aynı değerde bir ahenk taşıdığı söylenemez. Bunu belirleyen bazı unsurlar vardır. Bunlardan ilki, iki mısra arasındaki paralel yapıda ses, hece, kelime gibi ortaklıkların olmasıdır. İkinci önemli unsur paralel yapıyı oluşturan kelime ya da kelime gruplarının yapısal olarak gösterdikleri özelliktir. Burada paralel sıralanan kelimelerin eşit uzunlukta olması hatta yapı olarak bu kelimelerin aynı vezinde olması önemlidir.” (Kaplan 2013: 224).

Paralelizme göre kurulduğu tespit edilen beyitler şunlardır:

2.3.1. Tam Paralelizm

İncelemiş olduğumuz şiirlerde tam paralelizme örnek verebileceğimiz sadece bir beyit saptanmıştır. Tespit edilen beyitte paralelizmin, mısralar arası dikey ve yatay bir eşitlik ile kurulduğu görülmektedir.

Zevk ü safâ gelür bana derd ü belâ-yı dost

Mihr ü vefâdurur bana cevri ü cefâ-yı dost

(39-1)

a	zevk		safâ gelür		derd		belâ	yı	
---	------	--	------------	--	------	--	------	----	--

b	mihr	Ü	vefâdurur	Bana	cevr	ü	cefâ	yı	dost
---	------	---	-----------	------	------	---	------	----	------

2.3.2. Yarım Paralelizm

Birinci ya da ikinci mısrada yapılan paralel yapılar şöyledir:

Dem-be-dem agyâr ile tenhâda tek çift olmasun

Meclis-i cânâneye bagrum kebâb eşküm şarâb

(30-4)

b	bagrum	kebâb
b	eşküm	şarâb

Şair, iki mısram yarısını paralellik arz edecek şekilde oluşturmuştur.

Geydi ol şüh-ı cihân egnine zîbâ dîbâ

Oldı her küşede şimdi gül-i beydâ peydâ

(9-1)

a	geydi	zîbâ	Dîbâ
b	oldı	beydâ	Peydâ

La'lün yanında bûse-i şîrîn telh olur

Zülfün yanında gîsû-yı Leylâ kara kazâ

(14-2)

a	la'lün	yanında	bûse-i	Şîrîn
b	Zülfün		gîsû-yı	Leylâ

Gamzen ile kâkülün zulm-i mehîn eyler bana

Gözlerünle kaşların sihr-i mübîn eyler bana

(18-1)

a	Kâkülün	zulm-i	Mehîn	eyler bana
b	Kaşların	sihr-i	Mübîn	

Hûn-ı eşküm şarâbdur gûyâ

Gözüm iki habâbdur gûyâ 20-1

a	şarâbdur	Gûyâ
b	Habâbdur	

Bana reng itdi ruh u la‘lün ki âl oldı bana

Sâkiyâ dîvânenem bilmem ne hâl oldı bana 21-1

a	Âl	oldı bana
b	Hâl	

Zülfün altında ne hoş yaraşur ol hâl-i siyeh

Cîmün altında konan noktaya benzer gûyâ

(27-2)

a	Zülfün	altında
b	Cîmün	

‘Uşşâka vir bâde-i sâfi safâ-yı rûh

Ashâb-ı zevke câm-ı mücellâ cilâ-yı rûh

(45-1)

a	safâ-yı	Rûh
b	rcilâ-yı	

2.4. NİDA

Çağırma, bağırma, ses, savt (Muallim Naci 1978: 894) anlamlarına gelen nida, bir söz sanatı olarak duygu ve düşünceleri güçlü bir şekilde anlatmak için kullanılır. “Sanatkâr kendisini etkileyen varlık ve durumlar karşısında fazla heyecanlandığı zaman, o varlığı kişileştirerek ona hitap eder.” (Balalan 2013: 137).

İncelenen beyitler doğrultusunda en çok başvurduğu ahenk unsurunun nida olduğu saptanmıştır. Şairin, en çok ‘ey’ ünlemi kullandığı görülürken; ‘â’ ünlüsüne de sık sık başvurduğu tespit edilmiştir. ‘â’ ünlemini kelime sonlarında kullanarak sanatını gerçekleştiren şairin makta beytinde sıklıkla nida sanatına yer verdiği saptanmıştır. İncelenen şiirlerde toplam elli dokuz beyitte nida sanatına yer verildiği için çalışmada tespit edilen bütün beyitlere yer verilmemiştir. Nida sanatının görüldüğü bazı beyitler şunlardır:

Gelün feth eylen ey erbâb-ı hikmet bu mu ‘ammâyı

Gönülde ‘aşkı peydâdur gönül ‘aşkında nâ-peydâ

(1-3)

Ben ol ‘uryân-ı deşt-i mihnetem kim tâli ‘ümdendür

Beni ey mâh-ı tâbânum yakarsın âfitâb-âsâ

(3-2)

Veda ‘-ı hicre nâfidür anuñün **ey** tabîb-i cân
Sirişkümle toludur şîşe-i çeşmüm gülâb-âsâ

(3-4)

Taş gönüllü sevgiliye seslenmek isteyen Ziyâ’î’nin yine ‘ey’ ünleminden faydalandığı görülmektedir:

Agyâra seng-i ‘işveni atmak neden gelür
Bir iyügün tokınmadı **ey** seng-dil bana

(10-3)

Şairin, tecrid sanatı ile nidayı birlikte ele aldığı saptanmıştır:

Ey Ziyâ’î hele ben gussadan öldüm gitdüm
Ki niçün ol leb-i ‘Îsâ beni itmez ihyâ

(2-5)

Benzetdün **ey** Ziyâ’î meye leblerin diyü
Gice surâhî bezmde uzatdı dil bana

(10-5)

Ey Ziyâ’î zulmet-i firkatde kaldum yalunız
Menzil-i maksûda yol bulmak muhâl oldı bana

(21-5)

Ey perî yok yire dehânun için
Müdde ‘ilerle iderüz gavgâ

(23-3)

Gel gubâr-ı cismi kaldur ayakdan **ey** bâd-ı sabâ

Âsitânına nisâr olsun ‘Alînün bu türâb

(30-3)

‘Ârızunda **ey** sanem zülf-i perîşânun senün

Sanki su içre kilîsâda komışlardur salîb

(32-6)

Ey şeh-i mülk-i cemâle dînüm îmânum diyen

Uydı yâr agyâra var sen dînün îmânun gözet

(35-2)

‘ey’ edatının şiiirlerde 47 beyitte kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte ‘ey, hey!’ mânâsına gelen “eyâ” nida edatı da şairin başvurduğu edatlardandır:

Eyâ şem ‘-i cihân bezmünde olmaz

Ziyâ’î gibi bir şevk ehli peydâ

(15-6)

‘İd-ı vasla irmedin kurbân-ı cânân olmadın

Öldürür bizi **eyâ** bu ejder-i gîsû-yı dost

(40-3)

Kendisinden başkasıymış gibi bahsederek, nida sanatını kullanan Ziyâ'î, isminin sonuna hitap çağrıştıracak biçimde 'yâ' ünlemine getirmiştir:

Her demde kanlu yâş akıdursın **Ziyâ'iyâ**

Sabr eyle çünkü böyle ider iktizâ kazâ

(14-5)

Şevk-i 'izâr-ı yâr ile her söyleyen gazel

Böyle latîf ü hûb gerekdür **Ziyâ'iyâ**

(29-5)

Sâkiyâ sun berü şarâb-ı sabûh

Ola meksûr gönlümüz meftûh

(47-1)

Çü şevke gelür içecek **sâkiyâ**

Ziyâ'îye lâzım ziyâ-yı kadeh

(48-5)

Âsumân encümen-i encümini

Seni hıfz itmege gönderdi **şehâ**

(25-5)

Kaçkın kulun kapuna gelüp izn ider ricâ

İhsânuna ne lâyük ise anı kıl **şehâ**

(29-1)

Şair, nida sanatını paralelizm ile birlikte kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte mısralar arası yarım paralellik söz konusu olduğu gibi, “şehâ” kelimesiyle oluşturulmuş bir nida da mevcuttur:

Olalı kâkülün **şehâ** zulmet

Tutsa dil mülkini dilâ zulmet

(38-1)

‘â’ ünlüsü ile nida sanatını oluşturan şair, zahide seslenirken de önceki beyitlerdeki geleneğini terk etmemiştir:

Çünkü cânundur güzeller **zâhidâ** cânun gözet

Uymasun dîv rakîbe ya’ni cânânun gözet

(35-1)

‘â’ ünlüsünü kullanarak nida oluşturulan bir başka kelime ise sanem kelimesidir:

Mecnûn-ı ezel ‘aşk işini başa iletdi

Nevbet bize degdi sanemâ kâr-be-nevbet

(41-2)

2.5. İŞTİKAK

Bedî terimlerinden olan, aynı kökten türeyen kelimelerin bir arada bulunduğu söz sanatına iştikak denir. “Bu şekilde şairler, anlamı pekiştirirken aynı zamanla ahenkli bir anlatımı da sağlamayı amaçlamaktadırlar.” (Mermer vd. 2015: 174). Arapça kelimelerle iştikak yapılabildiği gibi, Türkçe ve Farsça kelimelerle de yapılabilir (Macit 2016: 26). İştikak türüne örnek verebileceğimiz iki şiirdeki kelimelerin Arapça kökenli olduğu saptanmıştır. Büyü anlamına gelen ve Arapça kökenli (Şemseddin Sami 2008: 711) olan sihr ile sihr kökünden gelen ve büyü eden (Şemseddin Sami 2008: 697) manasındaki sâhir kelimesinin beyitte birlikte kullanıldığı görülmektedir:

Râstî kaddüm Ziyâ’î bükdi bâr-ı derd-i yâr

Var ise **sihr** eylemişdür **sâhir**-i ebrû-yı dost

(40-5)

Ümriü'l-**Kaysa kıyâs** itme Ziyâ'î şî'rün

Ki budur 'azb ü furât ol birisi milh-i ücâc

(44-5)

2.6. EK- HECE TEKRARI

Şairin, en çok kullandığı tekrar türlerinden biri de ek- hece tekrarlarıdır. Ahengi yakalamak için söz tekrarları ve sese dayalı sanatları kullanan şair şiirlerinde on beş beyitte iyelik eki tekrarı yaparken hal eklerinin tekrarına iki beyitte yer vermiştir. Çokluk ekinin tekrarına ise yalnızca bir beyitte rastlayabildik.

2.6.1. İyelik Eklerinin Tekrarı

Yir gök götürmez eşkü**m** ile â**humı** benüm

İRse kaçan ki fırkatün ile bana kazâ

(14-4)

Yir gök götürmez eşkü**m** ile â**humı** benüm

İRse kaçan ki fırkatün ile bana kazâ

(15-1)

Leb-i la' **lün** şekerdür câna lâyık

Zebân**un** tûtüdür ey yâr gûyâ

(15-3)

Ruhun lâle dişün lü'lü-i lâlâ

Dilün seng ü libâsun dahı hârâ

(15-5)

Gitdi 'aklum gitdi fikrüm gitdi sabrum gitdi dil

Dostlar bu zulmi hep ol nâzenîn eyler bana

(18-3)

Gönlümün hânesine revzen olupdur çeşmüm

Pertevün girse n'ola gönlüme ey şems-i Duhâ

(19-3)

Ziyâ'iyâ gamumı kimse bilmez âh benüm

Meger şu kim bu belâ ile ol buluşmış ola

(22-5)

Çeşm ü ebrûn ile kaddün sanemâ

Görinür gözümüze 'ayn-ı i'nâ

(25-1)

'Ârızunda ey sanem zülf-i perîşânun senün

Sanki su içre kilîsâda komışlardur salîb

(32-6)

Şeb-i hicründe hayâl-i lebün

Âb-ı hayvâna oldu câ zulmet

(38-3)

Minnet iderem vuslatun ey ârzü-yı cân

Yohsa gam-ı hicrânuna 'âlemde ne minnet

(41-3)

Dehânunla miyânun sırrını ma'lûm idinmişdür

Ziyâ'îye bu hikmet kaldı Eflâtûndan mîrâs

(42-5)

Zaman eki ile iyelik eki aynı beyitte kullanıldığı da görülmektedir:

Ey tabîb-i dil ü cân derdüne düşdüm gitdüm

Şerbet-i la'lün olur bana ger olursa 'ilâc

(44-4)

Gönlüm aldı cânuma kasd itdi bed-nâm eyledi

Kim bilür şimden girü cevri idici n'eyler bana

(18-4)

2.6.2. Kip- Zaman Eklerinin Tekrarı

İki gözümün yaşı birbirine akdı

Buluş**dı** Sitanbul'da sanasın iki deryâ

(8-2)

Mürde **idün** düşde Rûhu'llâh ihyâ eyledi

Sanma bûs **itdün** leb-i dil-dârı seyründe dilâ

(11-2)

Bugün ol şûh-ı cihân nâ-geh elün sal**dı** bana

Çin seher pençe-i hurşîd hemân kal**dı** tana

(16-1)

Şöyle şevk **irdi** bana el salıcak cânânım

Yed-i beyzâyı 'ıyân **itdi** sanurdum Mûsâ

(16-2)

Gâh **olur** el **salar** ol yâr bana âh itsem

Gül-i gül-şen sal**ınur** bâd-ı sabâdan gûyâ

(16-3)

El **salar** gerçi Ziyâ'îye işâretler ider

Sal**ınur** eller anun iki yanında ammâ

(16-5)

2.6.3. Çokluk Ekinin Tekrarı

Böyle küstâhâne kâfirlikler itme ey sanem
Vechi yok kim diyeler sen âfet-i devrâna şûh
(49-3)

El salar gerçi Ziyâ'îye işâretler ider
Salınur eller anun iki yanında ammâ
(16-5)

2.6.4. Hâl Eklerinin Tekrarı

Ol dehân-ı gonce vasfında Ziyâ'î rûhumuz
Eylesün mülk-i 'ademde Hâce 'Attâr ile bahs
(43-5)

Hâlet-i firkat olmaz vasl-ı nigâra râcih
Fasl-ı hazân olur mı evvel bahâra râcih
(46-1)

3. RİTİM

“Ritim; şiirde hecelerin belli sayıda öbekleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerin düzenli dizilişiyile sağlanan ahenk unsurudur.” (Macit 2016: 77). “Ritim, seslerin muayyen ölçüler içinde taksimidir; birbirini takip eden seslerin kuvvetli ve zayıf, uzun ve kısa zamanların gruplar hâlinde bir nizam, bir ölçüyle tekrarlanmasıdır.” (Kaplan 2013: 515). Ritim olmayan metinlerde bir düzensizlik olması tabiidir bu sebeple ritim bütün güzel sanatların temeli olarak ele alınabilir. Ahengi sağlayan önemli unsurlardan biri olan ritim; kafiye, redif ve vezinden oluşmaktadır.

3.1. Kafiye ve Redif

Divan şiirinde ahengi sağlayıp anlamı bütünleyen biçimsel unsurlardan olan kafiye ve redif şiire müzikalite de katmaktadır. “Kafiye divan şiirinde ses, redif ise söz tekrarlarının mısralarda simetrik olarak kullanılmasıdır.” (Macit 2016: 86). Nazım şekli, kafiye kullanımında çok önemlidir. Nazım şeklinin zorunlu kıldığı kafiye anlayışı ile hareket edilmelidir. Kafiye, ses ve anlam değerleriyle bütünlük kazanırken redif, ses ve anlamın odak noktası durumundadır. Kafiye ve redifin ayrı ayrı ele aldığı görülürken birlikte kullanıldığı da saptanmıştır. Aşağıdaki beyitte “âb”lar kafiye oluştururken “âsâ”lar redif görevinde kullanılmıştır:

Yaşum birdür hevâ-yı zülf-i yâr ile hab**âb-âsâ**

Anunçün bezm-i gamda kaldum ayakda şar**âb-âsâ**

(3-1)

“l” sesi ile yarım kafiye kurulmuş ve ardından “bana” sözcüğüyle redif oluşturulmuştur:

Uyar cünûn u ‘aşk u hevâ muttasıl **bana**

Ko her ne dirse pâdişehüm disün il **bana**

(10-1)

Olalı kâkülün şehâ **zulmet**

Tutsa dil mülkini dilâ **zulmet**

(38-1)

Birinci mısradaki yer alan şiir kafiyesi ikinci mısranın başında tekrarlanır:

Gerçi ki câna ‘ârız olur dâimâ **kazâ**

Ammâ firâk-ı yâr gibi olmaya **kazâ**

(14-1)

Zengin kafiye ve redifin bir tamlama içinde birlikte kullanıldığı görülmektedir:

Saçun Mecnûnidur gîsû-yı **Leylâ**

‘Îzârun ‘özü-hâhı rûy-ı Leylâ

(15-1)

N’olaydı bir gece gün gibi çıksa ol kamer **tenhâ**

Ana derd-i derûnumdan diyeydüm bir haber **tenhâ**

(17-1)

Birden fazla redif ve kafiye birlikte kullanıldığı beyitler de görülmektedir. Aşağıdaki beyti paralelizm açısından inceleyebildiğimiz gibi ritim açısından incelemek de mümkündür. “al” ve “an” sesleri kafiye oluştururken “dı” zaman eki ve “a” yönelme sesi redif olarak kullanılmıştır:

Bugün ol şûh-ı cihân nâ-geh elün **saldı bana**

Çin seher pençe-i hurşîd hemân **kaldı tana**

(16-1)

Gamzen ile kâkülün zulm-i mehîn **eyler bana**

Gözlerünle kaşların sihr-i mübîn **eyler bana**

(18-1)

Kafiye tek sözcükten oluşurken redifin birden fazla sözcükle kurulduğu beyitler de vardır:

Hûn-ı eşküm şarâbdur **gûyâ**

Gözüm iki habâbdur **gûyâ**

(20-1)

Bana reng itdi ruh u la‘lün ki **âl oldu bana**

Sâkiyâ dîvânenem bilmem ne **hâl oldu bana**

(21-1)

Ne derd olur bu ki bu derd başa **düşmiş ola**

Bi-esrihâ ben esîre belâlar **üşmiş ola**

(22-1)

Çünkü cânundur güzeller zâhidâ **cânun gözet**

Uymasun dîv rakîbe ya‘ni cânânun **gözet**

(35-1)

‘Aklımı eyler perîşân kâkül-i hoş-**bûy-ı dost**

Cenneti unutturur âhir ümîd-i **kûy-ı dost**

(40-1)

Rakîbünle kıtâlüm kalmadı her **dûndan mîrâs**

Gazâ bezminde şem‘ olmak bana Şem‘ **ûndan mîrâs**

(42-1)

Eyledüm ol gül-ruhun kûyında agyâr **ile bahs**

İşidenler didi bülbül eylemez **hâr ile bahs**

(43-1)

‘Uşşâka vir bâde-i sâfi safâ-yı **rûh**

Ashâb-ı zevke câm-ı mücellâ cilâ-yı **rûh**

(45-1)

Hâlet-i firkat olmaz vasl-ı nigâra **râcih**

Fasl-ı hazân olur mı evvel bahâra **râcih**

(46-1)

Ferâmûş olunmaz safâ-yı **kadeh**

Hebâ ola mı hiç bahâ-yı **kadeh**

(48-1)

Rind şûh u şem‘ şûh u sâkî vü peymâne **şûh**

Tan mı olsa yanuben yakılmada pervâne **şûh**

(49-1)

Çün hüsn ile ‘âlemde yok emsâl-i **Muhammed**

Olsa n’ola dil cân ile meyyâl-i **Muhammed**

(50-1)

Kafiye tespit edilmeyen aşağıdaki beyitte söz tekrarına dayalı redif görülmektedir:

Bize vefâ ider oldı ol âfet **ahyânâ**

Emâtenâ elemün v’el-habîbü **ahyânâ**

(28-1)

Tıpkı yukarıdaki beyitteki gibi yalnızca kafiye ile kurulmuş beyitler de vardır:

Çünkü nev-rûz ola dirler zerre kalmazmış **sehâb**

Gün yüzünde zülf ebr-âsâ neden ay âfitâb

(30-1)

Hazz iderse kesret-i ‘uşşâkdan tan mı **habîb**

Lâ-cerem kim hasteler çok olsa hazz eyler **tabîb**

(32-1)

Minnet Allâha ki irdi yine ‘îd-i vuslat

Vuslat-ı yâr ile buldı dil-i bîmâr sıhhat

(33-1)

İtdün ey seng-dil beni katı **saht**

Bilmezin kim sitâremi yâ **baht**

(34-1)

Câm-ı ‘aşk ile beni itdi ezel sâkîsi **mest**

Bezm-i hâs itdükde ervâh-ı beşer rûz-ı **elest**

(36-1)

Şâh-ı ‘aşkem virilür bana gam u gussa **harâc**

Başum üzre ‘alev-i âteş-i âh altun tâc

(44-1)

3.2. VEZİN

Türk şiirinde kullanılan ölçüler hece ya da aruz ölçüsüdür. Klasik şairler ise geleneği terk etmeyerek aruz veznini kullanmayı tercih etmişlerdir. “Hece ölçüsü mısralardaki hece sayısını, aruz ölçüsü ise hecelerin açıklık ve kapalılığını esas alır.” (Saraç 2007: 110). Şiirlerinde aruzu kullanan şair, şiirlerindeki hecelerin son harflerinin ünlü ya da ünsüzle bitmesine bağlı olarak bir ritim yakalamaya çalışmıştır. Şiirlerde kullanılan aruz kalıpları ve kullanım sıklığı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Kalıplar	Bahirler	Kullanım Sıklığı
Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Remel	12
Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ül	Mütekârib	1
Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün	Remel	9
Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün	Remel	1
Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün	Hafif	5
Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün	Müctes	3
Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ûlün	Hezec	1
Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün	Hezec	5
Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün	Muzârî	6
Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün	Muzârî	1
Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fa‘ûlün	Hezec	6

Tablo göz önüne alındığında en çok remel bahrinin “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” kalıbının kullanıldığı görülürken; mütekârib bahrinin “Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ül” kalıbı, muzârî bahrinin “Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün” kalıbı, hezec bahrinin “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ûlün” kalıbı ve remel bahrinin “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün” kalıbı birer beyitlerde tespit edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada XVI. yüzyılda yaşadığı bilinen Hasan Ziyâ‘î Efendi’nin şiir dilinde ahengi sağlayan unsurlar sınırlandırılmış gazeller üzerinden tespit edilip gerektiğinde yer yer izah edilerek sunulmaya çalışılmıştır. Şiirler; söz tekrarları, ikilemeler, bağlaç tekrarları, armoni, cinas, paralelizm, nida, iştikak, ek-hece tekrarları, kafiye, redif ve vezin açısından incelenmiştir. Şairin en sık başvurduğu ahenk unsuru nida iken onu söz ve ses tekrarları takip etmektedir. Şair, gerek nida sanatını yerine getirirken gerek armoni sağlarken “a” sesini cömertçe kullanmıştır. Şairin, gazeller arasında kendini tekrar etmemiş olması da bahsedilmesi gereken hususlardandır.

KAYNAKÇA

- BALALAN, Ali (2013), *Şeyhülislam Yahya Divanı’nda Ahenk Unsurları*, , Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, https://dosyalar.semazen.net/e-kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf, (10.04.2021).
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (2007), *Fuzulî’nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- DURMUŞ, Mustafa (2012), “Klasik Osmanlı Nesrinde Aliterasyon”, *Turkish Studies*, C. VII, S:1, s. 995-1004.
- FAYDA, Mustafa (1992), “Bedir Gazvesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, s. 325-327.

- GÜL, Meltem (2013), “Usûlî'nin Dilinde Ahengi Sağlayan Unsurlar Üzerine Bir Deneme” *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C. II, S: 6, , s. 122-157.
- KAPLAN, Hasan (2013), *Bâkî'nin Ses Dünyası*, , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- KAPLAN, Hasan (2014), “Harften Sese, Harften Görüntüye Bâkî'de Ses-Ahenk-Görüntü”, *Türk Bilimi Araştırmaları*, S: 36, s. 207-225.
- MACİT, Muhsin (2016), *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, 3. Baskı.
- MERMER, Ahmet; DENİZ, Sebahat vd. (2015), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, 12. Baskı.
- Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*, Haz.: Müberra Gürgendereli, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211.mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>, (12.04.2021).
- Muallim Nâcî (1978), *Lügat-ı Nâcî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender (2012), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 22. Baskı.
- SARAÇ, Yekta (2007), “Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Ahenk Öğeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXVII, S: 37, s. 105-136.
- SAVRAN, Ömer (2007), “Ahengi Sağlayan Unsurların Kullanımı Yönüyle Neşâtî'nin Şiirleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, , S. 17., s. 221-230.
- Şemseddin Sami (2008), *Kâmûs-i Türkî*, Sahaflar Kitap Sarayı, C. I-II, İstanbul.
- YAVUZ, Seyit (2020), “Mostarlı Ziyâ'î Divânı'na Sosyal Hayat Penceresinden Bakmak”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 67, s. 207-228.